

LA INSEGURETAT LINGÜÍSTICA I L'APRENENTATGE DE LES LLENGÜES MINORITZADES. REFLEXIONS DES DEL PAÍS VALENCIÀ¹

Josep M. Baldaquí Escandell

*Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana
Universitat d'Alacant*

RESUM

Aquest article és una reflexió sobre el fenomen de la inseguretat lingüística en el context educatiu, especialment pel que fa a l'aprenentatge escolar de la llengua catalana al País Valencià. En una primera part, es repassa la gènesi i l'estat actual de la qüestió del concepte *inseguretat lingüística*. En la segona part, s'analitza el context de l'aprenentatge lingüístic al País Valencià considerant els processos d'inseguretat lingüística que s'hi poden estar produint. Finalment, l'article es tanca amb una reflexió sobre quines estratègies educatives poden implementar-se per a gestionar la inseguretat lingüística escolar en un moment de canvi accelerat de la situació sociolingüística i quan, a més, el model educatiu bilingüe actual hauria d'evolucionar per a convertir-se en un model autènticament plurilingüe.

PARAULES CLAU: inseguretat lingüística, educació lingüística, País Valencià, educació plurilingüe, representacions lingüístiques.

LINGUISTIC INSECURITY AND THE LEARNING OF MINORITY LANGUAGES. REFLECTIONS FROM THE AUTONOMOUS COMMUNITY OF VALENCIA¹

ABSTRACT

This article is a thought about the linguistic insecurity phenomenon in the educational environment, especially in the case of the Catalan language scholar learning at the

1. Aquest treball s'ha realitzat dins del projecte d'investigació «La inseguretat lingüística en l'ús de la llengua minoritzada en el sistema educatiu valencià: Anàlisi i propostes de millora» (HUM2006-10229/FILO), aprovat pel Ministeri d'Educació i Ciència dins del Pla Nacional d'Investigació Científica, Desenvolupament i Innovació Tecnològica 2004-2007 i cofinançat amb fons FEDER.

Community of Valencia. In the first part, we describe the state of the art of the linguistic insecurity concept. In the second part, the environment of linguistic learning at the Community of Valencia is analyzed at the light of the linguistic insecurity processes that are going on there. Finally, the article finishes with a set of suggestions about the strategies that we can use to act on the linguistic insecurity in the educational environment in the present situation of accelerate sociolinguistic changes and in a moment when the monolingual educational models should develop to the real plurilingual ones.

KEY WORDS: linguistic insecurity, linguistic education, Community of Valencia, plurilingual education, linguistic representations.

El concepte *inseguretat lingüística*, si bé va aparèixer i s'ha desenvolupat en el camp de la sociolingüística, té innegables connotacions didàctiques en relació amb l'ensenyament, l'aprenentatge i l'ús de les llengües. És un d'aquells conceptes que, sorgits dins de l'àmbit d'una ciència de caràcter aplicat i transversal, com és el cas de la sociolingüística, té aplicacions en altres ciències també aplicades i transversals, com és el cas de la didàctica de les llengües.

Pensem, per exemple, en les situacions següents: *a)* l'ansietat d'un alumne o alumna de secundària per a fer una presentació d'un tema utilitzant un registre oral formal davant del seu grup classe; *b)* l'autocensura d'un alumne universitari de llengua minoritzada per a utilitzar en públic la primera llengua en una aula en què la major part dels companys són parlants habituals de la llengua dominant; *c)* el docent de secundària que fa classes en una llengua apresada i que, per tal de no incórrer en la producció d'errades, cau ara i adés en l'ús d'hipercorreccions; *d)* la inhibició per a comunicar-se de l'alumne o l'alumna d'educació primària procedent d'un altre país pel fet de no dominar encara suficientment la llengua del sistema escolar... Totes aquestes situacions hipotètiques, i moltes d'altres que de segur ens vénen al cap, són ben possibles en el nostre context immediat i en molts altres contextos de diferents llocs del món, i tenen en comú que es produeixen en un context escolar i que estan relacionades amb la inseguretat en l'ús de la llengua, tant de les primeres llengües com de les llengües apresades posteriorment.

L'objectiu d'aquest article és reflexionar sobre el fenomen de la inseguretat lingüística en el context educatiu, especialment pel que fa a l'aprenentatge escolar de la llengua catalana al País Valencià. En una primera part, farem una introducció a la gènesi i a l'estat actual de la qüestió del concepte *inseguretat lingüística*. En la segona part, analitzarem la situació de l'aprenentatge de llengües al País Valencià considerant els processos d'inseguretat lingüística que s'hi puguen estar produint. Tancarem aquest treball amb una reflexió sobre què es pot fer actualment per tal de gestionar la inseguretat lingüística escolar que, si bé estarà

centrada en el cas concret de l'aprenentatge de la llengua catalana al País Valencià, pensem que podria ser interessant i es pot extrapolar a l'aprenentatge d'altres llengües en l'actual context de multilingüisme en què vivim i a altres territoris amb problemàtiques semblants a la nostra, com és el cas de tot el domini lingüístic de la llengua catalana.

LA INSEGURETAT LINGÜÍSTICA: GÈNESI I EVOLUCIÓ DEL CONCEPTE

El concepte d'inseguretat lingüística es troba des de fa una bona quantitat d'anys entre nosaltres, gairebé tants com la sociolingüística mateixa.² William Labov (1966) va ser el primer a utilitzar aquest concepte en el seu estudi sobre l'estratificació social de l'anglès a la ciutat de Nova York. En la investigació, que seguia una metodologia de caràcter quantitatiu, es va calcular la inseguretat lingüística dels habitants d'aquella ciutat amb un test que constava de divuit mots amb variants de pronunciació socialment significatives. Es demanava als enquestats que diguessen, en primer lloc, quines variants consideraven correctes i, posteriorment, se'ls demanava que indiquessin quines formes utilitzaven habitualment. Contrastant les ocasions en què diferien les formes considerades correctes d'aquelles que els parlants recordaven utilitzar habitualment, Labov va construir un índex d'inseguretat lingüística (ILI, *Index of Linguistic Insecurity*) (Labov, 1966, 2006, p. 95, p. 301-323, p. 421-422).

L'anàlisi dels resultats va posar de manifest que la inseguretat lingüística estava relacionada sobretot amb les classes mitjanes baixes i amb el sexe femení, resultats que van ser interpretats des del punt de vista de la mobilitat social: els grups més sensibles a les formes lingüístiques prestigioses i que primer les incorporen al seu repertori són aquells que aspiren a ascendir en l'escala social. Per tant, la inseguretat lingüística va ser considerada dins del variacionisme labovià com una de les causes del canvi lingüístic.

Entre les manifestacions de la inseguretat lingüística que es van posar de manifest en aquell context es poden destacar fenòmens com ara: *a*) la percepció errònia que els subjectes tenien del propi discurs; *b*) una variació important entre els registres informals i formals, que era menor en el cas de les persones

2. El terme *sociolingüística* es va emprar per primera vegada el 1952 en un article de Haver Currie. La primera utilització del terme *inseguretat lingüística*, per William Labov, és del 1966, però amb anterioritat Einar Haugen ja s'havia referit a aquest concepte l'any 1962 amb el terme *schizoglossia*, una metàfora d'origen mèdic que no ha fet tanta fortuna.

amb un grau menor d'inseguretat; c) l'aparició de fenòmens d'hipercorrecció com a resultat de l'esforç dels individus per corregir la seua manera de parlar, sobretot en situacions formals, i d) reaccions d'hipersensibilització envers les formes lingüístiques estigmatitzades per raó de la seua «incorrecció» (Almeida, 2002, p. 351-353). Els treballs de Labov van ser reproduïts posteriorment en altres contextos amb resultats similars. El cas més citat sol ser l'elaboració d'un índex canadenc d'inseguretat lingüística (CILI, *Canadian Index of Linguistic Insecurity*), realitzat per Owens i Baker (1984), referit també a la inseguretat dels canadencs anglòfons en l'ús de la llengua anglesa.

El concepte d'inseguretat lingüística instaurat per Labov ha estat criticat posteriorment, tant per qüestions metodològiques com per mancances en la construcció del marc teòric. Per exemple, se li ha retret: a) que es basa en un test de caràcter ingenu i que la manera de fer els tests fomenta la resposta aquiescent dels enquestats (Macaulay, 1975, p. 148-150); b) que per elaborar el qüestionari del test només s'han tingut en compte variables de caràcter fonètic, i s'han oblidat, per tant, les de caràcter morfològic o lèxic (Almeida, 2002, p. 356); c) que valora globalment la inseguretat sense tenir en compte les diferents tendències que pot adoptar (López Morales, 1979, p. 165-172); d) que el concepte de prestigi en què es basa la definició laboviana d'inseguretat és insuficient (Milroy, 1992, p. 150-151); e) que la inseguretat és un fenomen que, per la seua complexitat, demana estudis no sols quantitatius, sinó també qualitius, que permeten aprofundir en les representacions dels parlants sobre aquest fenomen (Baggioni, 1996, p. 27-28; De Robillard, 1996, p. 58-62); f) que no té en compte les situacions de multilingüisme social i la inseguretat dels parlants plurilingües en l'ús de diverses llengües (Calvet, 2006, p. 133), i g) que la teorització que fa Labov del concepte d'inseguretat lingüística és feble i restrictiva (Baggioni, 1996, p. 14-15, p. 18-19; De Robillard, 1996, p. 63; Bretegnier, 1996, p. 906; Gueunier, 2003, p. 43).

En la nostra opinió, si bé totes les crítiques poden ser argumentades i, per tant, en general tenen un cert grau de raó, també és cert que moltes vegades aquestes crítiques tenen l'origen en la necessitat de justificar l'extensió del concepte d'inseguretat per a l'explicació de fenòmens i de situacions que originàriament no eren l'objectiu dels estudis de William Labov. Per tant, valorem que no invaliden la proposta de Labov sinó que, en tot cas, posen de manifest algunes de les limitacions que presenta i proposen l'ampliació del marc conceptual de la inseguretat lingüística per a poder analitzar altres situacions no previstes en el model original.

Els estudis sobre la inseguretat lingüística, plantejats inicialment per la sociolingüística anglosaxona, van experimentar una evolució important quan el

concepte va començar a utilitzar-se en l'àmbit de la francofonia per a estudiar la inseguretat en l'ús de la llengua francesa.

L'arribada de l'anglès a l'estatus de llengua mundial en detriment del francès que es produeix al llarg del segle XX va deixar els parlants de la llengua francesa en una situació certament incòmoda. A això cal afegir-hi que el manteniment d'un model purista i centralitzat de la norma culta de la llengua francesa produïa problemes en els parlants francòfons dels territoris on l'ús lingüístic habitual s'apartava del model de l'Académie Française, no només a llocs com ara Luxemburg, Suïssa, Bèlgica, el Quebec o els territoris francòfons mediterranis i africans, sinó també a les regions de l'Hexàgon on l'ús regional del francès s'allunya del model de les «bonnes gents cultivées» de París.

Com a conseqüència del context que acabem de descriure, a la fi de la dècada dels setanta es va iniciar en la sociolingüística francesa una línia de recerca sobre la inseguretat lingüística amb uns objectius diferents, ja que no es tractava d'explicar la variació lingüística dins d'una llengua majoritària com a resultat de les estratègies per a l'ascens social, sinó els sentiments de manca de confiança dels parlants de varietats lingüístiques perifèriques respecte dels usos acceptats com a més prestigiosos de la llengua francesa. Com veurem a continuació, aquesta nova línia de recerca va canviar gradualment el paradigma variacionista i quantitatiu instaurat per Labov per un altre de caràcter qualitatiu que estudia la inseguretat lingüística a partir de les representacions que els parlants fan del seu ús lingüístic, les quals es poden conèixer si s'analitza el seu discurs epilingüístic.

Així, els treballs inicials de Gueunier, Genouvrier i Khomsi (1978), fets en l'àmbit francòfon, segueixen encara les petjades del model labovià. Igualment, el model d'anàlisi econòmica dels intercanvis lingüístics del sociòleg Pierre Bourdieu (1982) considera l'estratificació en grups socials com el factor principal que explica la inseguretat lingüística, ja que són els grups dominants, que controlen a la vegada el capital econòmic i el capital lingüístic, els que determinen quin és l'ús legítim de les llengües, sense que els altres grups socials puguin aspirar a ser reconeguts dins d'aquest mercat lingüístic oficial (Bretegnier, 1996, p. 909-910). Aquesta inseguretat, resultat d'un estat de dominació simbòlica, es manifesta generalment en el discurs en «*corrections, ponctuelles ou durables, auxquelles les dominés, par un effort désespéré vers la correction, soumettent, consciemment ou inconsciemment, les aspects stigmatisés de leur prononciation, de leur lexique (avec toutes les formes d'euphémisme) et de leur syntaxe*» (Bourdieu, 1982, p. 38).

Ja en la dècada dels noranta, prenen protagonisme els treballs que estudien la inseguretat lingüística a Bèlgica, liderats per Michel Francard des del centre de

recerca Valibel,³ de la Universitat Catòlica de Lovaina. Francard, a partir dels seus estudis de caràcter qualitatiu de les representacions sobre la inseguretat expressades pels parlants de comunitats lingüístiques perifèriques respecte d'aquelles des d'on s'irradien les normes d'ús lingüístic més prestigioses, va fer un primer esforç per a posar les bases per a un marc teòric nou del fenomen de la inseguretat lingüística. Segons explica (Francard, 1993*a*, p. 63-68; 1993*b*, p. 14-17), l'estat d'inseguretat es manifesta en representacions com les que descriu per a la comunitat valona de Bèlgica:

— La subjecció a un model lingüístic exogen, que es tradueix en una dependència cultural i lingüística de França.

— La infravaloració de les pràctiques lingüístiques i de la varietat pròpies, que són valorades com a no legítimes.

— Una ambivalència de les representacions lingüístiques que mena els parlants a recórrer a estratègies de compensació, com ara definir la pròpia varietat amb qualitats (afectivitat, complicitat, calor, connivència...) que es neguen a la varietat dominant.

— El pessimisme dels experts respecte del futur del francès, un sentiment d'amenaça que s'expressa sobretot en relació amb el paper del francès en el mercat lingüístic mundial, que ha estat pres totalment per la llengua anglesa.

Una de les conclusions més interessants dels estudis de Francard (1989, 1993*a*) és que posa en relació el nivell d'escolarització amb la inseguretat lingüística i arriba a la conclusió que «il n'est pas arbitraire d'attribuer à l'institution scolaire un rôle essentiel dans l'émergence d'attitudes d'insécurité linguistique» (1993*a*, p. 40). En efecte, actualment és sobretot l'escola la institució que difon les normes socials prestigioses d'ús de la llengua. En conseqüència, la coneixença de la norma prestigiosa està en relació directa amb el grau d'escolarització, i aquesta coneixença permet que els parlants prenguen consciència de la distància entre la seua parla i el model de prestigi. El resultat, paradoxal, és que els parlants amb un millor coneixement de la norma lingüística són els que alhora expressen un grau de confiança menor, és a dir, una major inseguretat en l'ús de la llengua: «les sujets les plus scolarisés ont les appréciations les plus négatives concernant les usages linguistiques» (Francard, 1989, p. 151). En aquest

3. Centre de Recherche sur les Variétés Linguistiques du Français en Belgique. Aquest autor va dinamitzar notablement l'estudi de la inseguretat lingüística amb l'organització en novembre de 1993 del col·loqui «L'insécurité linguistique dans les communautés francophones périphériques» (M. FRANCARD, G. GERON i R. WILMET (ed.), 1993-1994).

punt voldríem destacar que els treballs fets per Baldaquí (2002, 2006) al País Valencià amb una metodologia diferent, de caràcter quantitatiu, apunten exactament en la mateixa direcció (*infra*, p. 11-12).

Els estudis sobre la inseguretat que hem comentat fins ara analitzen aquest fenomen dins d'una única llengua, siga pel que fa als dialectes de caràcter social, com és el cas dels estudis fets sobre la llengua anglesa per Labov, o siga pel que fa als dialectes de caràcter geogràfic, com és el cas dels estudis realitzats en el context de la llengua francesa a Bèlgica que hem citat. Es tracta, en tots els casos, de situacions de diglòssia interna, és a dir, de relacions entre varietats lingüístiques prestigioses envers varietats lingüístiques poc prestigioses, totes pertanyents a un mateix diasistema lingüístic.

Hem d'esperar a la meitat de la dècada dels noranta per a trobar estudis sobre la inseguretat lingüística que superen la dimensió estrictament intralingüística per a analitzar la inseguretat en situacions de multilingüisme. Així, Aude Bretegnier va ser un dels primers a constatar aquesta limitació i proposar «la possibilité d'une insécurité "bi-linguistique"» (Bretegnier, 1996, p. 916). La seua anàlisi, basada en les relacions entre el francès i el crioll que es parlen al departament francès d'ultramar de l'illa de la Reunió, és que els parlants poden tenir un estat de doble inseguretat lingüística que apareix a la vegada tant en la llengua dominant com en la llengua dominada. En aquests casos, a la manca de legitimitat lingüística dels parlants en francès, deguda sobretot a la manca de competència, caldria sumar-hi una inseguretat social i identitària pel que fa a l'ús del crioll, ja que l'accés al grup lingüístic dominant pot tenir conseqüències negatives a l'hora de ser reconegut com a membre del seu grup d'origen (Bretegnier, 1996, p. 917-918).

Més o menys al mateix temps, Louis-Jean Calvet (1996), en estudiar una comunitat de parla criolla de Louisiana, els edwiniens, va arribar a la conclusió que la inseguretat lingüística pot donar-se també entre llengües diferents en els contextos plurilingües, i per això estableix la diferència entre la inseguretat en la forma (la que va instaurar Labov) i la inseguretat en l'estatus:

Car l'insécurité peut aussi résulter de rapports que j'appellerai *interlinguistiques*, entre des langues différentes, et elle est alors le produit du plurilinguisme. En d'autres termes, il me semble que l'insécurité peut aussi bien résulter de la comparaison de son parler avec le parler légitime (et nous avons alors ici un problème de *forme linguistique* dans le cadre d'une même langue) que du statut accordé a ce parler et intériorisé par le locuteur (et nous avons alors un problème de *statut linguistique* qui résulte de la comparaison avec le statut d'une autre langue) (Calvet, 1996, p. 21-22).

Louis-Jean Calvet (1999, 2006) és el principal responsable de l'últim impuls important que ha rebut la teorització sobre el concepte de la inseguretat lingüística. Calvet, a partir dels estudis anteriors, proposa l'existència de tres tipus diferents d'inseguretat: *a) la inseguretat formal*, que seria el resultat de la no coincidència de les formes lingüístiques que utilitza un parlant i les formes lingüístiques que aquest mateix parlant considera més prestigioses. Es tractaria, doncs, d'un fenomen intralingüístic que coincideix amb el concepte d'inseguretat instaurat per William Labov; *b) la inseguretat en l'estatus*, que es derivaria de la valoració negativa que el parlant realitza de l'estatus de la llengua que utilitza en comparació amb l'estatus d'una altra llengua o varietat. Per tant, els parlants considerarien que la seua manera de parlar és menys valuosa que altres llengües o varietats lingüístiques, i *c) la inseguretat en la identitat*, que estaria relacionada amb el fet que la llengua o la varietat que practica un parlant no es corresponga amb la que és pròpia de la comunitat de què el parlant sent que forma part. Per tant, estaria relacionada amb la funció que té la llengua com a marca identitària de la comunitat que la utilitza. La combinació d'aquestes tres modalitats d'inseguretat dona com a resultat vuit perfils diferents que explicarien totes les situacions que poden incloure's sota aquesta denominació (Calvet, 2006, p. 133-145).

Arribant a aquest punt, voldríem fer algunes reflexions sobre el concepte d'inseguretat lingüística. En primer lloc, cal referir-se a la denominació mateixa d'inseguretat, ja que, com és obvi, el fenomen també pot veure's des d'un punt de vista oposat i, per tant, també podem parlar de seguretat lingüística. L'ús del terme *inseguretat* comporta un sentit negatiu, de manca d'una qualitat, la seguretat, connotada habitualment de manera positiva. Com a conseqüència d'això, podem tenir tendència a pensar que les conseqüències que s'esdevenen de la inseguretat són necessàriament negatives, cosa que, com veurem, no és necessàriament així (*infra*, p. 15). Si bé el concepte *inseguretat lingüística* està encunyat així des dels anys seixanta dins de la terminologia sociolingüística, i potser per això convé continuar utilitzant-lo en els treballs d'aquesta matèria, en el moment que el seu ús s'amplia a altres àmbits no lingüístics, especialment en el món educatiu, cal tenir present que el nom pot interpretar-se de manera inadequada.

En segon lloc, volem subratllar el fet que quan parlem d'inseguretat/seguretat estem parlant normalment de les representacions que els parlants tenen del seu ús lingüístic en relació amb altres possibles usos lingüístics, no de les seues pràctiques lingüístiques. Les representacions lingüístiques són, segons Calvet (2006, p. 131), la manera com els parlants pensen les seues pràctiques lingüístiques i com les situen en relació amb altres parlants i amb altres pràctiques, o com posicionen la seua llengua en relació amb les altres llengües. Aquestes

representacions poden influir en els judicis que expressen sobre les llengües, en les actituds lingüístiques i, fins i tot, en el comportament lingüístic.

És fàcil adonar-se que el concepte de representació pot solapar-se amb el d'actitud. De fet, en tots dos casos són termes que arriben a la sociolingüística des d'altres ciències (les actituds des de la psicologia social i les representacions des de les ciències socials i la filosofia) sense que hi haja una delimitació clara entre els conceptes. Per a alguns autors, com ara Nicole Gueunier, les representacions són formes de coneixement compartides socialment que contribueixen a crear una visió de la realitat comuna per als grups socials o culturals, que estan relacionades amb les actituds —ja que contribueixen a la seua gènesi— però se'n diferenciarien en dos trets: la *discursivitat*, ja que només són accessibles a través del discurs que les formula, i la *figurativitat*, que implica que les representacions només són accessibles mitjançant tècniques de caràcter qualitatiu (Gueunier, 2003, p. 42). A partir d'aquestes definicions, pensem que: *a*) les representacions (lingüístiques) semblen coincidir amb un dels factors que forma part de les actituds (lingüístiques), que és l'element cognitiu;⁴ *b*) les representacions tenen un caràcter més abstracte i genèric que no les actituds, i *c*) les representacions, en tant que són compartides socialment per una comunitat, tindrien un component social més evident que no les actituds, de caràcter més individual.

Malgrat les crítiques que ha rebut el concepte d'inseguretat lingüística instaurat inicialment per Labov (*supra*, p. 3), creiem que es tracta d'una aportació original, justificada i clarament delimitada des d'un punt de vista conceptual. Labov no només expressa clarament en què consisteix la inseguretat, sinó que també n'analitza les causes en un context concret i indica les conseqüències que aquest fenomen té en el comportament lingüístic.

Les ampliacions que posteriorment s'han fet del concepte per a aplicar-lo a situacions diferents, si bé són globalment valuoses —sobretot perquè serveixen per a ampliar el marc teòric que permet interpretar les representacions dels parlants sobre la seguretat o inseguretat que experimenten en l'ús lingüístic—, pensem que no han reeixit excessivament a delimitar amb precisió el concepte ampliat ni a explicar la seua operativitat. De fet, el discurs autojustificatiu sobre la diversitat de l'objecte *inseguretat lingüística* i la dificultat de conceptualitzar-lo és un lloc comú en els estudis qualitatius que s'han fet sobre el fenomen (per exemple, Bretegnier, 1996, p. 903-904; Gueunier, 2002, p. 36-38).

Així, la introducció d'elements com ara la inseguretat en l'estatus i la inseguretat en la identitat, si bé és cert que són aspectes que poden aparèixer en el discurs epilingüístic dels parlants i, per tant, cal tenir-los en compte en la inter-

4. Cal recordar que és generalment acceptat que les actituds són un constructe complex que està format per tres tipus de factors: cognitiu, afectiu o avaluatiu i conatiu.

pretació de la seua seguretat o inseguretat en l'ús de la llengua, també és evident que se solapen amb altres marcs teòrics que ja existien prèviament en la sociolingüística, sense que quede clar en quina mesura aquesta ampliació del marc conceptual contribueix a explicar o predir el comportament lingüístic dels subjectes. En comparació, i només a tall d'exemple, caldria recordar que tant l'estatus com la identitat són elements que formen part d'altres propostes teòriques més elaborades que sí que intenten explicar i predir l'ús d'una primera llengua en situacions de contacte intergrupals (per exemple, la teoria de la identitat etnolingüística, de Giles, Bourhis i Taylor, 1977) o l'ús d'una llengua apresada (per exemple, el model sobre la voluntat de comunicar, de MacIntyre *et al.*, 1998).⁵

LA INSEGURETAT LINGÜÍSTICA I L'APRENENTATGE DE LA LLENGUA CATALANA AL PAÍS VALENCIÀ

La situació sociolingüística de la llengua catalana al País Valencià és complexa, i sembla idònia perquè hi haja un grau elevat d'inseguretat lingüística en l'ús de la llengua catalana. D'acord amb l'objectiu d'aquest treball, analitzarem sumàriament els factors que poden estar relacionats amb la inseguretat lingüística en el País Valencià, especialment pel que fa a l'aprenentatge de llengües, a partir del marc teòric proposat per Louis-Jean Calvet.

a) Factors relacionats amb la inseguretat formal. La inseguretat formal és la distància que els parlants interpreten que hi ha entre el seu ús lingüístic i els usos lingüístics prestigiosos. Per tant, en aquest apartat hauríem d'analitzar qüestions relacionades amb: *a)* els processos de normativització de la llengua catalana, en tant que promotors de les variants lingüístiques prestigioses; *b)* l'avaluació que els parlants fan de la qualitat del seu idiolecte o de la qualitat de la varietat lingüística pròpia en relació amb les altres varietats de la mateixa llengua, o *c)* els factors que potencialment poden produir inseguretat lingüística dins dels processos d'aprenentatge de la llengua.

No és ací el lloc per a analitzar la història del procés de normativització de la llengua catalana al País Valencià, però sí que cal tenir present quina és la situació en què ens trobem en el moment actual, amb una pluralitat d'instàncies normativitzadores. De manera resumida, trobem, d'una banda, aquelles instàncies que tenen el reconeixement de la comunitat científica i, en general, de les persones amb un nivell de formació cultural més alt: l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana

5. Vegeu els articles de Peter MacIntyre i d'Isidor Marí en aquest mateix volum.

(IIFV).⁶ D'altra banda, hi ha l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), institució que compta amb un suport polític al més alt nivell dins del País Valencià, però que, en la nostra opinió, encara no ha aconseguit el reconeixement general de la comunitat acadèmica ni és gaire coneguda pel públic després de gairebé deu anys des de la seua creació. Finalment, trobaríem les institucions secessionistes,⁷ que ocupen un lloc totalment marginal en aquest procés.

És evident que el fet que hi haja diverses instàncies normativitzadores i diverses propostes normatives —encara que en la pràctica les principals propostes siguen bastant coincidents— és un factor que potencialment pot crear inseguretat als usuaris, ja que la vehiculació de propostes normatives parcialment divergents implica una falta de referents homogenis que pot traduir-se en l'ús de models de llengua formal poc coherents i en l'augment de la inseguretat lingüística.

A l'hora de definir quins són els usos lingüístics prestigiosos, cal tenir present també que en totes les llengües sol haver-hi alguna varietat que té un prestigi superior a la resta, i que aquesta varietat més prestigiosa coincideix habitualment amb la que es parla al territori des d'on s'irradia el poder polític, econòmic o cultural. Es tracta, per dir-ho d'una manera entenedora, d'una «capitalitat lingüística» que sol coincidir amb la capitalitat política, econòmica i cultural. En el cas valencià es produeix una anomalia, ja que la parla de la ciutat de València, que hauria de ser la referència de prestigi per als usuaris de la resta de les comarques valencianoparlants, forma part d'una varietat —l'apitxat— que tradicionalment ha estat estigmatitzada com a poc correcta. L'altre gran centre de prestigi i poder, la ciutat de Barcelona, presenta un model allunyat i relativament poc conegut per causa de la fragmentació del domini lingüístic, de manera que sols pot exercir de model prestigiós per a una part reduïda dels parlants valencians.

Actualment, són l'escola i els mitjans de comunicació audiovisuals els principals vehicles de transmissió de la llengua formal. Al País Valencià, la poca presència del català en els mitjans de comunicació i, en general, en les indústries culturals limita molt el paper que poden tenir en la difusió d'un model normatiu.⁸

6. L'IIFV és l'òrgan que expressa la veu unificada de les universitats valencianes amb estudis filològics en les qüestions referides al corpus formal de la llengua catalana.

7. És a dir, aquelles que defensen que el valencià i el català són llengües totalment diferents.

8. L'audiència de ràdio en llengua catalana al País Valencià és del 2,5 % del total, mentre que l'audiència de televisió és del 12 %, un 0,5 % del qual correspon a TV3 (són dades del Baròmetre de la Comunicació i de la Cultura en el seu *Resum any natural 2007*, publicat el 4-4-2008 <http://www.fundacc.org/docroot/fundacc/pdf/Pvalencia_resum.pdf> [Consulta: 10 maig 2008]). L'escassa oferta existent es redueix, en la pràctica, als mitjans de comunicació públics, especialment la ràdio i la televisió públiques valencianes, que, com és lògic, són molt receptives a les propostes normatives de l'AVL.

La institució escolar és el vehicle de difusió de la normativa per excel·lència i, si atenem els estudis citats anteriorment (Francard, 1989, 1993a), també és el principal vehicle de difusió de la inseguretats lingüística. El món educatiu valencià, especialment el món de l'ensenyament secundari i universitari, encara té la universitat com a entitat principal de referència per a les qüestions de caràcter normatiu, cosa que no és estranya si tenim present el seu prestigi i, a més, que es tracta de la institució on s'han format els ensenyants. També cal tenir en compte el paper que desenvolupen les editorials, que, a través del model de llengua vehicular en els llibres de text, contribueixen en un grau molt important a introduir un determinat model normatiu referencial en els centres educatius.

Dins del món educatiu cal distingir entre els dos actors principals: els ensenyants i l'alumnat. Pel que fa als primers, caldria analitzar quin és el grau de formació lingüística del professorat que ensenya *en* o *la* llengua catalana. Mentre que el professorat que explica l'assignatura de llengua i literatura valencianes en l'ensenyament secundari està format habitualment per llicenciats en filologia catalana amb una formació lingüística adequada, la resta del professorat, tant els mestres d'educació infantil i primària com els professors d'educació secundària que expliquen altres matèries, té, en general, una preparació lingüística més heterogènia. Dins d'aquest col·lectiu s'ha de tenir present que una part considerable dels professionals que el formen han après el valencià estàndard en l'edat adulta, i molts com a segona llengua. Per tant, malgrat la professionalitat i bona predisposició dels ensenyants, que no posem en dubte, cal preguntar-se si aquesta formació lingüística tardana no es traduirà en inseguretats i en dificultats a l'hora de definir el model de llengua formal de l'escola, amb el perill que apareguen fenòmens com ara les hipercorreccions, les solucions lingüístiques poc genuïnes o les interferències de la llengua dominant.

Sobre la situació de l'alumnat pel que fa a la inseguretats, pensem que caldria diferenciar entre: *a*) la inseguretats en l'ús de la llengua que es manifesta com a resultat de dèficits en la competència lingüística i *b*) la inseguretats formal, relacionada amb la consciència de la distància entre els usos lingüístics propis i els usos més prestigiosos.

En referència a aquest segon punt, els treballs de Baldaquí (2002, 2006), que estudien la inseguretats formal dels joves del sud valencià seguint la metodologia quantitativa laboviana, mostren que els joves més insegurs en l'ús de la llengua catalana són, paradoxalment, els que la tenen com a primera llengua i han estudiat en programes educatius vehiculats en aquesta llengua. A més, és el grup de joves que més utilitza el català i el que presenta un model de llengua de millor qualitat. Per contra, i més paradoxalment encara, els alumnes de primera llengua castellana que només han estudiat el valencià com a assignatura expressen una

major seguretat en l'ús d'aquesta llengua, igual que l'alumnat valencianoparlant que ha estudiat en programes vehiculats en castellà.

En analitzar les tendències de la inseguretat en cada grup, el panorama es clarifica. Els joves valencianoparlants escolaritzats en valencià són insegurs perquè coneixen la norma de prestigi però consideren que, en el seu ús lingüístic quotidià, se n'aparten sovint, ja que utilitzen el model de llengua tradicional après en la família. És, per tant, el mateix fenomen que descriu Francard (1989, 1993a) a Bèlgica. El grup valencianoparlant escolaritzat en castellà utilitza també el model de llengua col·loquial-tradicional però, com que la seua consciència de la norma de prestigi és menor, no expressa inseguretat en l'ús de la llengua minoritària, malgrat que l'usa menys que l'altre grup i que el seu model de llengua és de pitjor qualitat. Finalment, el grup castellanoparlant escolaritzat en castellà expressa una menor inseguretat formal perquè només coneix un model de llengua, el model formal vehiculat per l'escola, i, per tant, no pot comparar la norma tradicional (de la qual té molt poca experiència) amb la norma de prestigi. El resultat és una major seguretat formal en l'ús d'una llengua que pràcticament no utilitza. Aquests resultats es poden resumir en el quadre següent:

	<i>Ús del valencià</i>	<i>Contacte amb el model lingüístic col·loquial - tradicional</i>	<i>Programa educatiu bilingüe</i>	<i>Tendència de la seguretat lingüística</i>
Alumnes castellanoparlants del programa monolingüe	Baix	Molt poc	No	Segur en l'ús de les variants més formals o normatives
Alumnes bilingües i catalanoparlants del programa monolingüe	Mitjà	Molt	No	Segur en l'ús de les variants menys formals o menys normatives
Alumnes catalanoparlants dels programes bilingües	Alt	Molt	Sí	Insegur en l'ús de les variants menys formals o menys normatives

(Baldaquí, 2006, p. 111)

b) *Factors relacionats amb la inseguretats en l'estatus.* D'acord amb Louis-Jean Calvet, en aquest punt caldria incloure els fenòmens relacionats amb l'avaluació que el parlant realitza de l'estatus de la llengua o varietat que utilitza en comparació amb l'estatus d'una altra llengua o varietat amb què es compara.

Malgrat que des de l'any 1983 el valencià té l'estatus de llengua oficial, juntament amb el castellà, la realitat sociolingüística valenciana, on la llengua pròpia pateix una forta situació de minorització respecte de la llengua dominant, el castellà, que l'ha portat a perdre parlants⁹ i a tenir una presència reduïda en la major part dels àmbits d'ús prestigiosos, és un indicador clar de la inseguretats que poden patir els parlants valencians en l'ús de la llengua pròpia. La dinàmica dels darrers anys, amb la transformació sobtada de la societat valenciana en un espai multilingüe, ha provocat una major complexitat de les relacions entre les llengües que pensem que pot incidir en la sensació de seguretats o inseguretats dels parlants de la llengua minoritzada.

Ja hem comentat més amunt (p. 8-9) que el concepte d'inseguretats en l'estatus, tal com el caracteritza Calvet, sembla poc definit, sobretot si el comparem amb el grau de detall amb què ha estat descrit en teories com ara la de la identitat etnolingüística (Giles, Bourhis i Taylor, 1977). Aquest darrer marc teòric té en compte tres grups de factors (demografia, estatus i suport institucional) per a valorar la força o la vitalitat que un grup etnolingüístic (i, per tant, la llengua que l'identifica) té en una situació de contacte intergrupals. Segons aquest model, el factor «estatus» estaria format per diversos elements: econòmic, social atribuït, sociohistòric i lingüístic. Dins d'aquest darrer, que és el que millor coincideix amb la definició de Calvet, caldria distingir entre l'estatus de la llengua en relació amb una altra llengua dins de les fronteres lingüístiques i l'estatus de la llengua en relació amb una altra com a llengua internacional.

Baldaquí descriu que la percepció dels joves de les comarques del sud de l'estatus de les llengües oficials (valencià i castellà) del País Valencià és bastant equilibrada, però en una anàlisi més detallada mostra diferències significatives en la percepció de l'estatus intern de la llengua segons el context sociolingüístic: en aquelles localitats on la llengua té més presència social, els joves tenen una percepció equilibrada de l'estatus, mentre que en les localitats on la presència de la llengua catalana és menor, també baixa lògicament la percepció del seu estatus.

9. Les dades indiquen que el percentatge de valencians que utilitzen habitualment a casa la llengua catalana ha passat del 45,8 % en 1989 al 36,5 % en 2004. Igualment, el percentatge de persones que declaren parlar valencià «molt bé» o «perfectament» ha caigut del 65,7 % al 58,43 % en el mateix període. Font: H. ROS (coord.) (2005), *Llibre Blanc d'Ús del Valencià I. Enquesta sobre la situació social del valencià*, 2004, València, AVL, 2005, p. 332 i 338.

Pel que fa a l'estatus internacional de les llengües, la diferència a favor del castellà és en tots els casos molt important (Baldaquí, 2003, p. 78-86).¹⁰

c) *Factors relacionats amb la inseguretat en la identitat.* Segons Louis-Jean Calvet, els parlants poden tenir la percepció que la llengua o la varietat que practiquen no es correspon amb la que és pròpia de la comunitat de la qual el parlant sent que forma part, la qual cosa seria un factor generador d'inseguretat lingüística.

Com sabem, la llengua és un factor fonamental en la conformació de la identitat, tant individual com col·lectiva. La situació del País Valencià pel que fa a les relacions entre llengua i identitat mostra un grau elevat de pèrdua de la identitat etnolingüística que és paral·lel al procés de minorització que hi pateix la llengua catalana: la percepció que tenen els valencians de formar part d'un grup identitari diferencial és mínima en relació amb altres territoris de l'Estat que parlen una llengua pròpia i, consegüentment, el valor de la llengua pròpia com a element conformador de la identitat col·lectiva es percep també com a molt reduït.¹¹ La utilització política de qüestions que tenen una resposta científica i jurídica clara, com és la pertinença de la varietat lingüística valenciana al diasistema comú de la llengua catalana, i la manipulació de qüestions tan emotives com el nom mateix que rep la llengua que parlem, pensem que són elements que contribueixen a aquest estat de coses.

Si atenem a la realitat sociolingüística dels joves valencians, en aquest punt ens trobem que cal fer dues consideracions de caràcter diferent: a) si el fet de parlar la llengua pròpia comporta un augment o una disminució de la inseguretat lingüística en un context de forta minorització lingüística en què la llengua pròpia no es veu com un component clar de la identitat col·lectiva, i b) en quin grau els models de llengua formal a què els joves tenen accés a través de l'escola o a través dels mitjans de comunicació són percebuts com a varietats pròpies o com a varietats alienes.

10. La pregunta del qüestionari (referida tant al castellà com al valencià) per a conèixer la percepció que els joves tenen de l'estatus lingüístic intern era: «Quina consideració creus que tenen les llengües següents a la Comunitat Valenciana». La puntuació mitjana dels grups va ser de 4,86, lleugerament decantada a favor del castellà però molt propera a l'equilibri (5), mentre que en la dimensió internacional de l'estatus («Quina consideració creus que tenen les llengües següents internacionalment»), el desequilibri era molt notable a favor de la llengua castellana (2,89).

11. Només un 10 % dels valencians s'identifica com a bàsicament valencià, enfront d'un 53 % que s'identifica igualment com a valencià i espanyol i un 34 % que s'identifica principalment com a espanyol. Igualment, només el 26 % dels valencians considera que parlar la llengua pròpia és una característica distintiva de la identitat col·lectiva. Font: M. SIGUÁN (1999), *Opiniones y actitudes*, 22. *Conocimiento y uso de las lenguas*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas.

Considerem que actualment tenim poques respostes per a les dues preguntes que acabem de formular. Respecte de la primera, intuïm que deu ser un fenomen molt condicionat pel context sociolingüístic immediat i pel grau d'ús de la llengua catalana en les xarxes de relació social de què formen part els joves. Pel que fa al segon punt, falten estudis que ens permeten conèixer la percepció que tenen els joves del valor identitari de les varietats formals a què tenen accés.¹²

ALGUNES REFLEXIONS FINALS

Com hem pogut veure al llarg de l'article, el fenomen de la inseguretats lingüística és complex i es presenta de maneres diferents segons el context sociolingüístic en què es produeix. Per tant, una primera condició per a dissenyar estratègies didàctiques que ens ajuden a gestionar aquest fenomen és conèixer millor quines són les seues manifestacions en el context escolar valencià: necessitem una informació àmplia sobre la inseguretats lingüística i sobre la percepció i la valoració que els agents principals del sistema educatiu, ensenyants i alumnat, tenen d'aquest fenomen. El millor coneixement de com es desplega la inseguretats hauria de permetre'ns identificar els grups de risc pel que fa a la inseguretats lingüística i detectar-la ràpidament a partir dels símptomes que sol presentar, i així podríem dissenyar estratègies preventives per a minimitzar els efectes negatius que pot comportar.

De tota manera, hem de tenir present que ni la inseguretats en ella mateixa ni els efectes que pot tenir són necessàriament negatius. Alguns autors s'han referit a aquesta qüestió amb analogies de caràcter mèdic: igual que hi ha un colesterol bo i un altre de roí, hi hauria una inseguretats lingüística «sana» i una altra de «patològica» (De Robillard, 1996, p. 68; Coste, 2001). La inseguretats roïna seria aquella que té efectes paralitzants en l'aprenentatge i en l'ús lingüístic, però sempre és convenient que hi haja un mínim d'inseguretats bona, que és el resultat natural de qualsevol procés d'aprenentatge lingüístic i que ens permet ser conscients de la norma per tal d'evitar divergir-ne de manera excessiva. De fet, els estudis mostren que els alumnes més insegurs són els que tenen un millor coneixement de la norma i, en el cas de les llengües minoritzades, els que tenen un grau major de consciència lingüística. Per tant, la inseguretats, vista de manera

12. Analitzar la percepció que tenen els joves del fenomen de la inseguretats lingüística, i en concret de fenòmens com aquest que acabem de definir, és un dels objectius del projecte d'investigació «La inseguretats lingüística en l'ús de la llengua minoritzada en el sistema educatiu valencià: Anàlisi i propostes de millora», dins del qual s'ha produït aquest article.

positiva, pot ser considerada com un conflicte cognitiu que empeny cap a un canvi lingüístic positiu, en definitiva, cap al progrés en l'aprenentatge lingüístic (Coste, 2001; Baldaquí, 2006, p. 112).

Com que la inseguretat pot tenir orígens i manifestacions diferents segons els contextos socials i la història individual de les persones, les estratègies docents per al treball escolar en situacions d'inseguretat no poden ser idèntiques per a totes les circumstàncies i tot l'alumnat, ni tan sols dins d'un mateix grup d'alumnes. Per tant, no és possible receptar un remei miraculós que, amb caràcter universal, done resposta a totes les necessitats. Però pensem que sí que hi ha estratègies de caràcter general que convé tenir en compte.

Els docents han de prendre consciència de l'existència de la inseguretat lingüística i del seu paper en aquest fenomen. Si l'escola és una institució que produeix inseguretat lingüística, els docents són els agents que la transmeten, sobretot en les classes de llengua. I no perquè siguin «com els petits burgesos de Labov», o perquè siguin «fanàtics de la hipercorrecció», tot manllivant les expressions a Coste (2001), sinó pel rol que desenvolupen en aquest procés: per a l'alumnat, el professorat, i molt especialment el professorat especialista en llengües, és la representació dins del sistema d'un model de llengua que pot arribar a semblar inaccessible.

Al mateix temps, els docents poden ser ells mateixos víctimes de la inseguretat, especialment aquells que han après com a segona llengua la llengua que ensenyen i, en alguns casos, el professorat de matèries no lingüístiques en relació amb els seus col·legues que ensenyen llengua (Coste, 2001). I aquesta inseguretat del professorat, que es pot manifestar de manera múltiple (model de llengua poc genuí, pobresa fonètica, morfosintàctica o lèxica, recurs a la hipercorrecció, etc.), és fàcil que s'encomane a l'alumnat. Per tant, prendre consciència del fenomen de la inseguretat lingüística i del fet que el professorat és un vector que el pot propagar és una condició prèvia i imprescindible per a poder-lo gestionar de manera positiva.

Un element clau a tenir en compte per a actuar en els contextos on hi ha inseguretat lingüística és el model de llengua que es transmet a través de l'escola. Cal que siga un model flexible per a poder adequar-se a les diferents situacions de comunicació i que siga, alhora, correcte. Convé que siga genuí i apropat a la norma d'ús local quan cal, i també ha de ser un model suficientment general per permetre la comunicació entre usuaris de procedència dialectal diferent. Ha de ser un model amb el qual els usuaris s'identifiquen i se senten còmodes, un model de llengua fàcil d'utilitzar i també un model de llengua prestigiós. En resum: la quadratura del cercle. És evident que els ensenyants han de ser uns bons coneixedors de la llengua, però la tasca de dissenyar i difondre socialment

un model ideal de llengua estàndard com el que hem descrit va segurament més enllà de les seues possibilitats en un context en què els especialistes que haurien de donar resposta a aquestes demandes no acaben de trobar la solució i on la difusió social del model de llengua formal per altres mitjans diferents dels del sistema educatiu és totalment insuficient.

Les causes que desencadenen els processos d'inseguretat en l'estatus o en la identitat són, en general, externes a les institucions educatives. La minorització de la llengua catalana al País Valencià i el dèficit identitari que arrosseguem els valencians com a poble tenen un origen complex, i l'escola difícilment pot actuar directament sobre els factors que provoquen aquesta situació. Però des de les aules sí que es poden dissenyar estratègies que ajuden a disminuir els efectes negatius d'aquestes modalitats de la inseguretat lingüística i el seu paper paralitzant sobre l'aprenentatge i l'ús lingüístics. Bàsicament, cal pensar i posar en marxa plans d'actuació per a disminuir la inseguretat etnolingüística dels alumnes de primera llengua minoritzada, i cal transmetre a tot l'alumnat i a les seues famílies una visió positiva del plurilingüisme, de l'oportunitat d'enriquiment lingüístic, cognitiu i cultural que implica l'aprenentatge de qualsevol llengua i, a més, de la importància especial que té la llengua del país pel seu caràcter central en la creació i el manteniment de la identitat del grup.

El model educatiu valencià és actualment, o almenys ho hauria de ser, un model bilingüe, que pretén, en paraules de la Llei d'ús i ensenyament del valencià, que «al final dels cicles en què es declara obligatòria la incorporació del valencià a l'ensenyament, i qualsevol que haja estat la llengua habitual en iniciar els estudis, els alumnes han d'estar capacitats per a utilitzar, oralment i per escrit, el valencià en igualtat amb el castellà» (article 19, p. 2). La competència que es descriu en la llei vol establir un bilingüisme idealment equilibrat que implica un domini equivalent de les dues llengües oficials. Aquest tipus d'objectiu, habitual en els sistemes educatius bilingües, ha estat descrit com un «dispositif générateur d'insécurité linguistique» (Coste, 2001). La idea subjacent en aquest model de competència bilingüe és la de dues competències lingüístiques homòlogues posades una al costat de l'altra, però sense interconnexions.

El pas, inevitable, d'un model educatiu bilingüe a un model plurilingüe implicarà un concepte diferent de la competència lingüística, ja que no és possible imaginar la competència plurilingüe com la suma de competències equilibrades en diverses llengües, sinó com una competència plural i complexa, de caràcter dinàmic, que inclou un conjunt de coneixements i d'habilitats en diverses llengües que no són necessàriament idèntics, i que permet mobilitzar els recursos d'aquest repertori plurilingüe de manera estratègica per a la comunicació lingüística i la interacció cultural. Es tracta d'una concepció de la competència

plurilingüe que, tal com s'ha descrit, no sembla incompatible amb la inseguretat lingüística (Coste, 2001). Per tant, cal assumir que en el futur haurem d'aprendre a conviure amb un cert grau d'inseguretat lingüística i que, en conseqüència, caldrà desplegar les estratègies docents necessàries perquè aquesta inseguretat siga percebuda com a normal i necessària i esdevinga un motor de l'aprenentatge lingüístic.

BIBLIOGRAFIA

- ALMEIDA, M. (2002). «Seguridad e inseguridad lingüística en la sociolingüística laboviana». A: LUQUE, J.; PÀMIES, A.; MANJÓN, F. J. *Nuevas tendencias en la investigación lingüística*. Granada: Granada Lingüística, p. 351-360.
- BAGGIONI, D. (1996). «La notion d'insécurité linguistique chez Labov et la sociolinguistique co-variationniste et ses précurseurs literaires». A: BAVOUX, C. [ed.]. *Français régionaux et insécurité linguistique*. París: L'Harmattan, p. 13-29.
- BALDAQUÍ, J. M. (2002). «La (in)seguretat lingüística dels jòvens valencians». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, vol. 16, p. 147-168.
- (2003). *La percepció de la vitalitat etnolingüística pels jòvens de l'Alacantí*. Barcelona; València: PAMSA: IIFV.
- (2006). *El model de llengua i la seguretat lingüística dels jòvens valencians*. Barcelona; València: PAMSA: IIFV.
- BOURDIEU, P. (1982). *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques*. París: Arthème Fayard.
- BRETEGNIER, A. (1996). «L'insécurité linguistiques: objet insécure? Essai de synthèse et perspectives» A: DE ROBILLARD, D.; BENIAMINO, M. [dir.]. *Le Français dans l'espace francophone. Description linguistique et sociolinguistique de la francophonie*. Vol. 2. París: Honoré Champion, p. 903-919.
- CALVET, J.-L. (1996). «Les 'Edwiniens' et leur langue: sentiments et attitudes linguistiques dans une communauté créolophone». *Revue Québécoise de Linguistique Théorique et Appliquée*, vol. 13, p. 9-50.
- (1999). *Pour une écologie des langues du monde*. París: Plon. [Citem per l'edició anglesa de 2006: *Towards an ecology of world languages*. Cambridge: Polity]
- COSTE, D. (2001). «Compétence bi/plurilingue et (in)sécurité linguistique». *L'École Valdôtaine (supplément au n. 54)*. *Atti del Convegno Valle d'Aosta regione d'Europa: l'educazione bi/plurilingue, ponte verso la cittadinanza europea (4 settembre 2001)* [en línia]. <<http://www.scuole.vda.it/Ecole/Atti/05.htm>> [Consulta: 12 maig 2008]
- CURRIE, H. (1952). «A projection of socio-linguistics: the relationship of speech to social status». *The Southern Speech Journal*, vol. 18, p. 28-37.

- DE ROBILLARD, D. (1996). «Le concept d'insécurité linguistique: à la recherche d'un mode d'emploi». A: BAVOUX, C. [ed.]. *Français régionaux et insécurité linguistique*. Paris: L'Harmattan, p. 55-74.
- FRANCARD, M. (1989). «Insécurité linguistique en situation de diglossie: Le Cas de l'Ardenne Belge». *Revue Québécoise de Linguistique Théorique et Appliquée*, vol. 8, núm. 2, p. 133-163.
- (1993a). «Trop proches pour ne pas être différents. Profils de l'insécurité linguistique dans la Communauté française de Belgique». *Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain*, vol. 19, núm. 3-4, p. 61-70.
- (1993b). *L'insécurité linguistique en Communauté française de Belgique*. Brussel-les: Service de la Langue Française.
- GERON, G.; WILMET, R. [ed.] (1993-1994). *L'insécurité linguistique dans les communautés francophones périphériques*. Volum I: *Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain*, vol. 19, núm. 3-4. Volum II: *Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain*, vol. 20, núm. 1-2.
- GILES, H.; BOURHIS, R. Y.; TAYLOR D. W. (1977). «Towards a theory of language in ethnic group relations». A: GILES, H. [ed.]. *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*. Nova York: Academic Press, p. 307-348.
- GUEUNIER, N. (2002). «L'insécurité linguistique : objet divers, approches multiples» A: BRETEGNIER, A.; LEDEGEN, G. [ed.]. *Sécurité / Insécurité linguistique. Terrains et approches diversifiées, propositions théoriques et méthodologiques*. Paris: L'Harmattan, p. 35-47.
- (2003). «Attitudes and representations in sociolinguistics: theories and practice». *International Journal of the Sociology of Language*, vol. 160, p. 41-62.
- GENOUVRIER, E.; KHOMSI, A. (1978). *Les Français devant la Norme*. Paris: Champion.
- HAUGEN, E. (1962). «Schizoglossia and the Linguistic Norm». A: *Thirteenth Annual Round Table Meeting*. Washington: Georgetown University (Georgetown University Monograph Series on Language and Linguistics; 15).
- LABOV, W. (1966). *The Social Stratification of English in New York City*. Washington: Center for Applied Linguistics.
- (2006). *The Social Stratification of English in New York City*. 2a ed. Cambridge: Cambridge University.
- LÓPEZ MORALES, H. (1979). *Dialectología y sociolingüística. Temas puertorriqueños*. Madrid: Playor.
- MACAULAY, R. K. S. (1975). «Negative Prestige, Linguistic Insecurity and Linguistic Self-Hatred». *Lingua. International Review of General Linguistics*, vol. 36, p. 147-161.
- MACINTYRE, P. D. [et al.] (1998). «Conceptualizing Willingness to Communicate in a L2: A Situational Model of L2 Confidence and Affiliation». *The Modern Language Journal*, vol. 82, núm. 4, p. 545-562.

- MILROY, J. (1992). «Social network and prestige arguments in Sociolinguistics». A: BOLTON, K.; KWOK, H. [ed.]. *Sociolinguistics today: International perspectives*. Londres: Routledge, p. 146-162.
- OWENS T. W.; BAKER, P. M. (1984). «Linguistic insecurity in Winnipeg: Validation of a Canadian index of linguistic insecurity». *Language in Society*, vol. 13, p. 337-350.
- ROS, H. [coord.] (2005). *Llibre Blanc d'Ús del Valencià I. Enquesta sobre la situació social del valencià. 2004*. València: AVL.

